

Türkiye’de İnanç Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Nicel Çalışma Örnekleri: Literatür Taraması

Abdullah İNCE | orcid.org/0000-0001-6135-5743 | abdullahince@sakarya.edu.tr

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04ttnw109>

Yunus Emre TEMİZ | orcid.org/0000-0002-0663-8940 | yunusemre.temiz@inonu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, Malatya,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04asck240>

Meryem KARATAŞ | orcid.org/0000-0002-4845-0225 | meryemkaratas@sakarya.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretimi Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04ttnw109>

Öz

İnanç sistemleri toplumsal yaşamı yönlendirme ve değiştirme işlevine sahiptir. Bu bağlamda inançların kültürün önemli bir parçası olarak kabul edilmesi araştırmalara konu olmuştur. Sosyal bilimcilerin din ve inançla ilgili çalışmaları son yüzyılda artış göstermiştir. Türkiye’de konuyla ilgili ölçek çalışmaları Batı’dan uyarılma ile başlamış, bir süre sonra kültüre özgü ölçek denemeleri ile devam etmiştir. Bu alanda çalışmaların artmasına rağmen inançla ilgili çalışmalar kendi içinde bazı zorluklar barındırmaktadır. Kavramlara yüklenen anlamların farklılaşması bu zorluklar arasındadır. Aynı zamanda bireylerin inanç düzeylerini aktarma noktasında olduğundan farklı gösterme çabaları mümkündür. Çalışmanın amacı Türkiye’de inanç düzeylerini belirlemeye yönelik olarak oluşturulan ölçek çalışmaları bağlamında literatürü ortaya koymaktır. İnanç ölçüm araçlarında amentü ya da imanın şartları olarak isimlendirilen bölüm, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında inanç, dini inançlar ve dindarlık ölçeklerine odaklanılmıştır. Uyarılma ölçek olarak nitelendirilen ölçekler çalışma kapsamında değildir. Konuyla ilgili yapılan literatür çalışmaları genellikle dindarlık ölçekleri ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmayı özgün kılan durum daha geniş bir veri yelpazesini kapsamı ve dindarlık ölçümlerinden ziyade bireylerin inanç düzeylerini ölçen çalışma örneklerini incelemesidir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada elde edilen veriler, doküman inceleme yöntemlerine ilişkin alan yazın taranarak toplanmıştır. Çalışma, ölçekleri içerdiği inanç bileşenleri, oluşturulma tarihi ve gelecekteki araştırmalara temel oluşturması gibi

özellikleri açısından ele alarak bir betimleme yapmaktadır. Bu çalışma, dindarlık ve inanç düzeylerinin çeşitli yönlerini ölçmeyi amaçlayan çalışmalar incelenerek oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda dindarlık biçim ve boyutlarında farklılıklar olduğu, ölçeklerin oluşturulmasında benzer ifadelerin kullanıldığı, çalışmalarda elde edilen sonuçların her zaman birbiriyle tutarlı olmadığı ortaya çıkmıştır. İncelenen ölçeklerin temel inanç bileşeni Allah inancıdır. Aynı zamanda araştırma aracılığıyla ölçek çalışmalarına katkıda bulunmak isteyen bilim insanlarına genel bir betimleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Din Eğitimi, İnanç, Literatür Taraması.

Atıf Bilgisi

İnce, Abdullah – Temiz, Yunus Emre – Karataş, Meryem. “Türkiye’de İnanç Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Nicel Çalışma Örnekleri: Literatür Taraması”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Temmuz 2024), 736-766. DOI: 10.69576/ihya.1466676

Geliş Tarihi	08.04.2024
Kabul Tarihi	12.06.2024
Yayın Tarihi	25.07.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Çalışmanın Tasarlanması: Aİ (%40), YET (%30), MK (%30). Veri Toplanması: Aİ (%40), YET (%30), MK (%30). Makalenin Yazımı: Aİ (%40), YET (%30), MK (%30). Makale Gönderimi ve Revizyonu: Aİ (%40) YET (%30), MK (%30).
Yazar Katkıları	
Etik Bildirim	ihyajournal@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Examples of Qualitative Studies to Determine Levels of Faith in Türkiye: Literature Review

Abdullah İNCE | orcid.org/0000-0001-6135-5743 | abdullahince@sakarya.edu.tr

Assoc. Prof., Sakarya University, Faculty of Theology, Department of Sociology of Religion,
Sakarya, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04ttnw109>

Yunus Emre TEMİZ | orcid.org/0000-0002-0663-8940 | yunusemre.temiz@inonu.edu.tr

Asst. Prof., İnönü University, Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion, Malatya,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04ask240>

Meryem KARATAŞ | orcid.org/0000-0002-4845-0225 | meryemkaratas@sakarya.edu.tr

Asst. Prof., Faculty of Education, Department of Curriculum and Instruction, Sakarya, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04ttnw109>

Abstract

Belief systems have the function of directing and changing social life. In this context, accepting beliefs as an essential part of culture has been the subject of research. Social scientists' studies on religion and belief have increased in the last hundred years. In Turkey, scale studies on the subject started with adaptation from the West, and after a while, they continued with culture-specific scale experiments. Despite the increase in studies in this field, studies on faith present some difficulties. Differences in the meanings attributed to concepts are among these difficulties. At the same time, individuals can try to show their belief levels differently than they are at conveying them. At the same time, individuals can try to show their belief levels differently than they are at conveying them. The study aims to present the literature in the context of scale studies created to determine belief levels in Turkey. The section called creed or conditions of faith in faith measurement tools constitutes the subject of the study. The scope of the research focused on religion, religious beliefs, and religiosity scales. Scales considered as adapted scales are not within the scope of the study. Literature studies on the subject are generally limited to religiosity scales. This study is unique because it covers a broader range of data and examines study samples that measure individuals' belief levels rather than religiosity measurements. The data obtained in the study, in which the qualitative research method was used, was collected by scanning the literature on document analysis methods. The study describes the scales in terms of their features, such as the belief components they contain, the date of their creation, and the basis for future research. When

the questions about faith were evaluated in the studies, it was determined that there were questions about angels, books, prophets, the afterlife, accident and destiny, and a question pattern aimed at determining belief in God. This study was created by examining studies that measure various aspects of religiosity and belief levels. As a result of the research, it was revealed that there were differences in the forms and dimensions of religiosity, similar expressions were used in creating the scales, and the results obtained in the studies were only sometimes consistent. The fundamental belief component of the examined scales is belief in God. At the same time, a general description was made for scientists who want to contribute to scale studies through research.

Keywords

Sociology of Religion, Psychology of Religion, Religious Education, Faith, Literature Review.

Citation

İnce, Abdullah – Temiz, Yunus Emre – Karataş, Meryem. “Examples of Qualitative Studies to Determine Levels of Faith in Türkiye: Literature Review”. *İhya International Journal of Islamic Studies* 10/2 (July 2024), 736-766. DOI: 10.69576/ihya.1466676

Date of Submission	08.04.2024
Date of Acceptance	12.06.2024
Date of Publication	25.07.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Author Contributions	Conceiving the Study: Aİ (%40), YET (%30), MK (%30). Data Collection: Aİ (%40), YET (%30), MK (%30). Data Analysis: Aİ (%40), YET (%30), MK (%30). Writing up: Aİ (%40), YET (%30), MK (%30). Submission and Revision: Aİ (%40) YET (%30), MK (%30).
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ihyajournal@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Extended Abstract

Belief systems have the function of directing and changing social life. In this context, accepting beliefs as an essential part of culture has been the subject of research. Efforts to determine the levels of belief accepted in the field of study of different disciplines have a feature that concerns the disciplines of sociology of religion, psychology of religion and religious education. Each of these disciplines assumes that studies on belief levels will guide planning in their field. In connection with this situation, social scientists' studies on religion and belief have increased in the last century. Among the reasons for this, the secularization process, which is thought to be on the rise worldwide, also played an important role. Apart from the meaning people attach to the concepts of religion, religiosity and belief, whether there is any differentiation in institutional religiosity is also among the questions awaiting answers. In Turkey, scale studies on the subject started with adaptation from the West, and after a while, they continued with culture-specific scale experiments. The unique dynamics of each culture have also affected scale studies on faith. Adaptation studies in a field such as belief, which shapes and is affected by culture, are far from depicting the reality of society's belief. Although there is an increase in culture-specific studies in this field, studies on faith present some difficulties. Differences in the meanings attributed to concepts are among these difficulties. Among these is the obligation to pay attention to the distinction between the concepts of faith and belief. While there is an emphasis on the individuality factor in the concept of faith, faith has more general features. At the same time, individuals can try to show their belief levels differently than they are at conveying them. At the same time, individuals can try to show their belief levels differently than they are at conveying them. The study aims to present the literature in the context of scale studies created to determine belief levels in Turkey. The section called creed or conditions of faith in faith measurement tools constitutes the subject of the study. The scope of the research focused on religion, religious beliefs, and religiosity scales. Scales considered as adapted scales are not within the scope of the study. Literature studies on the subject are generally limited to religiosity scales. This study is unique because it covers a broader range of data and examines study samples that measure individuals' belief levels rather than religiosity measurements. The data obtained in the study, in which the qualitative research method was used, was collected by scanning the literature on document analysis methods. Qualitative research begins with the assumption of an interpretative framework for studying individuals or groups. The study describes the scales in terms of their features, such as the belief components they contain, the date of their creation, and the basis for future research. This study was created by examining studies that measure various aspects of religiosity and belief levels. Taplamacıoğlu's scale study, as the first research in our country, has been the source of many studies. The works of Özbaydar and Fırat also took their place in the literature as studies from the first period. When the questions about faith were evaluated in the studies, it was determined

that there were questions about angels, books, prophets, the afterlife, accident and destiny, as well as a question pattern aimed at determining belief in God. However, when the topics of fate and belief in angels were compared with other belief patterns, it was seen that they were less preferred in the questions. It has been determined that there is a quantitative increase in studies aimed at determining belief levels. The main topics of the study were the measurement of Islamic belief principles and culture-specific religiosity scales. As a result of the research, it was revealed that there were differences in the forms and dimensions of religiosity, similar expressions were used in creating the scales, and the results obtained in the studies were only sometimes consistent. The fundamental belief component of the examined scales is belief in God. Belief has a content with many variables. The study revealed the essential starting point in scale development studies and the evaluation process of the results achieved. In a society where the majority of the population is Muslim, determining the faith levels of individuals is expected to contribute to different areas. At the same time, a general description was made for scientists who want to contribute to scale studies through research.

Giriş

Dinin toplumsal hayatın en önemli belirleyicilerinden biri olduğu bir gerçekliktir. Toplumdaki bireylerin inançsal kabulleri, ritüellere katılımları, söylemleri kendileri kadar çevrelerini de şekillendirmektedir. İnsanlık tarihi dinsel değişimlerin bireysel ve toplumsal farklılıklara yol açtığı ile ilgili örneklerle sahiptir. İnsanlara bir hayat tarzı sunan din gerçekliğinin ilk adımı inançtır. Her şey inandığını kabul etmek ya da ifade etmekle başlar. Bu açıdan bireylerin inançsal kabulleri ya da farklılıkları önem arz ettiği gibi çevresel faktörler de inancı şekillendirmektedir. Sanayileşme ve teknolojik gelişmeler, bireylerin ve toplumların yaşamlarında bazı değişikliklere yol açmıştır. İnsanoğlunun tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru gelişimindeki değişim kültürel açıdan da gözlemlenebilmektedir. Kültürün önemli bir parçası olarak dini uygulamalar, kabuller noktasında sekülerleşmeden bahsedilirken, inanç ile ilgili durumu tespit etmek önem kazanmıştır. İnanç düzeylerini belirlemeye yönelik araştırmaların amacı, bireylerin din ve inanç algısıyla ilişkili entelektüel arka planı, durumsal değişiklikleri ve değişkenleri ortaya çıkarmaktır. Bu değişkenlerin etkisi her insanda aynı değildir.

Bir bireyin yaşamını farklı dönemlere ayırmak mümkündür. Bu dönemleri geçiren kişilerin fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal açıdan değişik özelliklere sahip olması beklenir. İnanç gelişimi de bir süreçtir ve dinamik bir yapıya sahiptir. İnsan hayatının farklı dönemlerinde inanç gelişimi ile ilgili değişik tutum örneklerine rastlanabilir. Bu tutum örneklerini ve inanç düzeylerini belirlemeye yönelik çalışmalar, 20. yüzyılda başlamıştır. Genellikle inanç başlıklarını içeren çalışmalar dindarlık ölçekleri olarak isimlendirilmektedir. Dindarlık ölçeklerinin oluşturulma sürecinde kavramsallaştırma da çok kolay gözükmemektedir. Çünkü din, dindarlık, inanç, dindar gibi kavramlar çok boyutlu ve kompleks bir yapıya sahiptir. Kavramlara yüklenen anlamlar, süreç içerisinde yaşanan anlam değişiklikleri ya da kaymaları konuyla ilgili yorum yapmayı zorlaştırmaktadır.¹ Bu doğrultuda çalışmanın amacı, Türkiye’de bireylerin inanç düzeylerini belirlemeye yönelik ölçek örneklerinin ortaya konulması, bu konuda yapılan çalışmalarda hangi değişkenlerden hareket edildiğinin tespit edilmesidir. Bu noktada toplumun farklı kesimlerinden insanların tartışmaya katıldığı ve bireysel inanç düzeylerine ilişkin bilgi kirliliğinin olduğu bir dönemde konunun bilimsel bir bakış açısıyla ele alınmasının, akademik üslup ve ciddiyet ile konunun yorumlanmasının disiplinlerarası bir fayda sağlayacağı düşünülmektedir.²

Türkiye’de konuyla ilgili literatür çalışmaları mevcuttur. Ancak bu çalışmalar dindarlık ölçekleri ile sınırlandırılmıştır. Albayrak ve Kurt tarafından yürütülen çalışma 1997'den

¹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 69-70.

² Ayşe Elmalı Karakaya vd., “Türkiye’de Üniversite Gençliğinin İslam Dinine İnanma Düzeylerine Bakış: Literatür Taraması”, *Dergiabant* 11/2 (2023), 294.

2019'a kadar olan dönemi kapsamaktadır.³ Fidan 1989-2015 dönemini temel almaktadır.⁴ Altunsu Sönmez ise çalışmasında hem Türkiye'de hem yurtdışında yapılan dindarlık ölçeklerini ele almıştır. Çalışma Mutlu'nun ölçeği ile başlayıp 2015 yılında yapılan Seyhan'ın ölçeği ile son bulmaktadır.⁵ Erkan'ın 2014 yılındaki literatür çalışması genel anlamda dindarlık özel anlamda tahkiki dindarlığın ölçülmesi ile ilgili verileri kapsamaktadır.⁶ Bu çalışmanın diğer araştırmalardan farklı olduğu yönlerden biri, daha geniş bir veri yelpazesini kapsamaya ve dindarlık ölçümlerinden ziyade bireylerin inanç düzeylerini ölçen çalışma örneklerini incelemesidir. Çalışma, ölçekleri içerdiği inanç bileşenleri, oluşturulma tarihi ve gelecekteki araştırmalara temel oluşturması gibi özellikleri açısından ele alarak bir betimleme yapmaktadır.

1. Yöntem

Çalışma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmanın, bireylerin veya grupların sosyal veya insani bir soruna yüklediği anlamları ele alan ve sorunla ilgili çalışma hakkında bilgi veren yorumlayıcı/teorik bir çerçevenin varsayımı ve kullanımıyla başladığı belirtilmektedir.⁷ Bu araştırmanın verileri inançları ölçmeye çalışan ilgili literatürden oluşmaktadır. Çalışmada doküman analizi teknikleri kullanılmış ve Türkiye'de inanç ölçeklerinin tespiti ve detaylandırması yapılmıştır. İnanç ölçüm araçlarında amentü ya da imanın şartları olarak isimlendirilen bölüm, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, genel olarak inanç, dini inançlar ve dindarlık ölçeklerine odaklanılmıştır. Uyarlama ölçek olarak nitelendirilen ölçekler çalışma kapsamında değildir, çalışmaya veri sağlayan kültüre göre oluşturulan ölçeklerdir.

Literatür taraması sonucunda inancı değerlendirmeye yönelik ana temalar tespit edilmiştir. İnanç ve dini inanç olmak üzere iki ölçüm alanı belirlenmiştir. İslam inanç esasları dini inancın değerlendirilmesinde doğrudan dikkate alınmıştır. Bu kapsamda Allah'a iman, meleklerle iman, kitaplara iman, peygamberlere iman, ahirete iman, kaza ve kadere iman temaları oluşturmuştur. Elde edilen veriler tablolaştırılırken ölçeklerin kim/kimler tarafından yapıldığı ve inanç madde sayısı belirtilmiştir.

2. İnanç ve Dini İnanç

İnançla ilgili çalışmaların değişmez kavramlarından biri olan inancın tanımlanması kendi içinde bazı zorluklar barındırmaktadır. Her şeyden önce inanç tanımlanırken içinde

³ Ahmet Albayrak- Emine Kurt, "Türkiye'de Din Psikolojisi Tezlerinde Dindarlık Ölçekleri: Bibliyografik Bir Araştırma (1997-2019)", *Bilimname* 40 (2019), 137-172.

⁴ Çiğdem Fidan, "Türkiye'de Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri (1989-2015): Dindarlık Ölçme Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler", *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 4 (2021), 101-118.

⁵ Özlem Altunsu Sönmez, "Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri", *SEFAD* 36 (2016), 557-578.

⁶ Erol Erkan, "Türkiye'de Dindarlığın Tespiti ile İlgili Çalışmalar ve Tahkikî Dindarlığın Ölçülmesiyle İlgili Öneriler", *Ekev Akademi Dergisi* 18/60 (2014), 125-140.

⁷ John W. Creswell - Cheryl N. Poth, *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches* (Washington DC: Sage Publications, 2013), 85.

yaşanılan kültürün unsurlarından ve varsayımlarından bağımsız hareket edilmesi mümkün değildir. İnanç kendisine inanılan değerleri içermektedir.⁸ İman ve inanç kavramları teolojik literatürde birbirinin yerine kullanılsa da ikisi arasındaki farka dikkat etmek önemlidir. İnanç daha genel olması, delillere dayalı olması ve kesinlik içermesi yönüyle iman kavramından farklılık göstermektedir. İmanda ise bireysellik ve itaat öne çıkmaktadır.⁹ Hökelekli de inanç kavramının imandan daha genel olduğuna işaret etmektedir.¹⁰ Epistemolojik olarak inanç; bir önermenin doğru olduğuna inanan kişinin psikolojik durumu ya da zihin haline verilen isimdir.¹¹ TDK 'ya göre ise “Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma, birine duyulan güven ve inanma duygusudur”.¹²

Dini inançlar kişinin hayatına anlam kazandırmada ve kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bireyle yaratıcı arasındaki ilişki din olarak tanımlandığında¹³ dini inanç; duyular üstü kudretli bir varlığa yönelmeyi ve O'na bağlanmayı ifade eder.¹⁴ Aynı zamanda dini inanç bireylerin hayatı anlamlandırma sürecinde, eylemlerinin seçiminde bir anlamlar dünyası inşa etmelerine olanak sağlar. Dini inançları konu alan araştırmalar, dini inançların doğruluğu veya yanlışlığı üzerinde değil, nedensel ilişkilerine, bireylere veya topluma katkılarına odaklanmaktadır.¹⁵ Dini inanç, bireylere zor durumların üstesinden gelme, hayata anlam verme, amaç ve beklentileri netleştirme konusunda bir referans noktası sağlar. Allport, inancı sadece zihinsel sağlık açısından değil, aynı zamanda bireyin fiziksel sağlığını etkileme yeteneği açısından da değerlendirmektedir.¹⁶

Bireyin dini inançlarındaki değişim sürecini birkaç alt başlıkta ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, ergenlik döneminde çocuğun soyut düşünme yeteneğini kazandığı ve çocukluğun taklitçi inanışlarından uzaklaşarak metafizik alana ilişkin fikirleri netleştirmeye başladığı ve "dini ilginin uyanması" olarak adlandırılan dönemdir.¹⁷ İkinci aşama, dini şüphe ve çatışmaların yaşandığı, gençlerin daha önce kabul ettiği inanç ve uygulamaların sorgulandığı ve bazı durumlarda güvensizliğini dile getirdiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman zaman suçluluk duygusuyla baş etmeye çalışan, eylem ve söylemlerinde dengeli davranamayan gencin dini inançlarını netleştirmeye başladıkları bir dönemdir. Yaşanan fırtınalı ve bunalımlı dönemin dinginlikle sonuçlanması, gencin dini inanç ve ahlaki bakış açısında belirginleşme yaşanması beklenir. Bu döneme dini inanç ve

⁸ Üzeyir Ok, “Bir Aktivite Sistemi Olarak ‘İnanç’: İnanç Gelişimine Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 113.

⁹ Hasan Kayıklık, *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine* (Adana: Karahan Kitabevi, 2011), 164-167.

¹⁰ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 156.

¹¹ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma, 2006), 236.

¹² TDK, “Güncel Türkçe Sözlük”, *Güncel Türkçe Sözlük* (Erişim 04 Şubat 2024).

¹³ İbrahim Agah Çubukçu, “Kültürümüzde Din”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1-4 (1988), 132.

¹⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 64.

¹⁵ Halil İbrahim Kaya vd., “Dini Eğilim Ölçeği”, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2021), 62.

¹⁶ Gordon Allport, *The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation* (New York: The Macmillan Company, 1950), 61.

¹⁷ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı/Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar* (Ankara: Özgür Yayınları, 2016), 44.

tutumların netleşmesi adı verilmektedir.¹⁸ Bir dinin inanç yönü, onun temel normları olarak tanımlanabilir. İnanç formu netleştirilmeden dinin diğer boyutları hakkında konuşmak ya da verileri tartışmak sağlıklı bir bakış açısı olmayacaktır. Bu nedenle çalışmada inanç boyutunu içeren ölçekler temel kabul edilmiştir.

Türkiye'de dindarlığı ölçen çalışmalar genel olarak iki grupta değerlendirilebilir. İlk grupta, uluslararası literatürde geliştirilen ölçme araçlarının yerel ve kültürel bağlamda ülkemize uyarlanmasını içeren dindarlık ölçme çalışmaları yer almaktadır. Diğer grupta ise Türkiye'ye özgü İslami dindarlıkla ilgili özgün ölçekler mevcuttur. Bu araştırma kapsamında incelenen dindarlık ölçme araçları kültüre özgü geliştirilen ölçekler olduğu için uyarlama ölçekler çalışmanın kapsamı dışındadır. Dini inançların şekillenmesinde ve açıklanmasında yerel unsurlar önemlidir. Bu nedenle farklı inançlara ve kültürel yapıya sahip bireyler üzerinde yapılan ölçek çalışmaları, onların ortaya çıktığı ve olgunlaştığı toplumların inançlarını yansıtmada başarılı olabilir. Ancak bu başarı diğer bölgelerde mümkün olmayabilir. Çalışma kapsamında da uyarlama ölçekler incelenmemiştir.

3. Araştırma Bulguları ve Değerlendirme

Araştırmanın bulguları inancı konu edinen literatürden ve inancı ölçmeye yönelik geliştirilen değerlendirme araçlarından oluşmaktadır. Konu iki alt başlıkta ele alınmıştır. Birincisi içeriği İslam inancının esaslarını ölçmek olan ancak literatürde farklı başlıklarda yer alan çalışmalardan oluşmaktadır. İkincisi ise inanç esaslarını ölçen maddelerin yer aldığı dindarlık ölçekleri olarak isimlendirilen çalışmalardır.

a. İslam İnanç Esaslarının Ölçülmesiyle İlgili Literatür

Çalışmanın ilk aşaması olarak Türkiye'de inanç düzeyleri ile ilgili olabilecek başlıca bazı çalışmalar değerlendirilmiştir. İnanç esaslarını ölçme çalışmalarında karşılaşılan sorunlardan biri -dindarlık ölçeklerinde olduğu gibi- tanım ve kavramsallaştırmalarda farklılıkların kategorik yapılar içinde kaybolma riskidir.¹⁹

Çalışmalardaki imanla ilgili sorular değerlendirildiğinde, incelenen ölçeklerin neredeyse tamamının Allah inancını belirlemeye yönelik bir soru kalıbı içerdiği ortaya çıkmıştır. Allah inancıyla birlikte çalışmalarda genellikle meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahirete, kaza ve kadere yönelik soruların olduğu da tespit edilmiştir. Ülkemizde Taplamacıoğlu'nun ölçek çalışması ilk araştırma olarak pek çok çalışmaya kaynaklık etmiştir.²⁰ Çalışmada ulaşılan sonuçların yanı sıra yazarın Türkiye'nin farklı illerinde yüz yüze yapılan görüşmelerde aktardığı zorluklar dikkat çekicidir. Araştırmaya katılanlar yaşlarına göre üç gruba ayrılmış ve elde edilen sonuçlara göre dini hayat beşli bir dini tipoloji olarak formüle edilmiştir. Bu gruplar, bireylerin toplu ibadet uygulamalarının

¹⁸ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 273-281.

¹⁹ Erkan, "Türkiye'de Dindarlığın Tespiti ile İlgili Çalışmalar ve Tahkiki Dindarlığın Ölçülmesiyle İlgili Öneriler", 125.

²⁰ Mehmet Taplamacıoğlu, "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (1962), 141-151.

yanı sıra bireysel ibadetler ile farz ve sünnet dışındaki ibadetlere teveccühleri ile oluşturulmuştur. Son grubu İslam’ı yanlış anlayan kişilere ayıran Taplamacıoğlu, herkesi müfsit sayanların İslam dini için zararlı olduklarına dikkat çekmektedir.²¹

Özbaydar’ın yaptığı çalışmada kişilik gelişmesi açısından ergenlik dönemi ve gençlik dönemiyle ilgili tespitler mevcuttur. Çalışmanın amacı olarak 12 yaş ve üzeri bireylerde dini inançların gelişim aşamalarını tespit etmek gösterilmiştir. Soruların bir kısmının Tanrı inancı bir kısmının ise dini inançla ilgili olduğu yazar tarafından dile getirilmiştir. Çalışmada kullanılan cümleler içinde İslami literatürde imanın şartları olarak ifade edilen maddelerden peygamberlere imanı ölçen herhangi bir cümle yoktur. Araştırmadaki tespitlerden biri gençlik döneminin dini inançla ilgili kabuller ya da şüphelerin olduğu bir dönem olarak tasvir edilmesi ve sorgulamanın dini kabuller açısından olumsuz bir tutum olmadığıdır. Sonuçta çalışmanın hipotezleriyle bağlantılı olarak inanç şekilleri rasyonel ve irrasyonel şeklinde gruplandırılmıştır.²²

Fırat’ın araştırması da yine hedef kitlenin gençlerden olduğu üniversite öğrencileridir.²³ Gençlik için tanımlanan yaş aralıkları değişkenlik arz etse bile dönemin kimlik gelişiminin oluşturulmaya çalışıldığı, hayatın anlamı ile ilgili sorgulamaların yaşandığı bir zaman dilimi olduğunu söylemek gerekir. Çocukluk döneminin geride bırakıldığı ancak yetişkin olarak da sosyal beklentilere cevap vermesinin mümkün olmadığı yaş aralığıdır.²⁴ Yörükoğlu’nun da ifade ettiği gibi bireyin en aktif olduğu zaman dilimi olarak çocukluk döneminden çıkan, yetişkinlik dönemine hazırlanan ve ruhsal olgunluğa erişmesi beklenen grupta gençlerdir.²⁵ Bu doğrultuda Fırat’ın çalışmasında üniversitenin gençlerin inançlarıyla ilgili değişimin olduğu bir dönem olarak aktarımı söz konusudur. Benzer şekilde çalışma sonucunda gençlerin önemli bir kısmının inançta rasyonelleşme ve inanç karşıtı bir tutuma sahip olduğu ortaya çıkmıştır. İnançsız ya da inanç karşıtı olarak nitelendirilen gençlerin oranı da %19 olarak verilmiştir. Aynı zamanda çalışmada din eğitimi ile ilgili değişkenlerde araştırmaya dahil edilmiştir.²⁶

Günay tarafından 1978-1979 yıllarında gerçekleştirilen “Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat” başlıklı çalışmada Allah inancı ve genellikle dini inanç konusundaki tutumları belirlemek üzere sorulan soru kalıpları aşağıdaki şekildedir:

Allah inancı ve genellikle dini inanç konusundaki tutumlar

²¹ Taplamacıoğlu, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”, 145.

²² Belma Özbaydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma* (İstanbul: Baha Matbaası, 1970), 13, 68.

²³ Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1977), 52.

²⁴ Münir Koştaş, “Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış” (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 4.

²⁵ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı/Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 39-41.

²⁶ Nevzat Gencer, “Türkiye’de Din Psikolojisinin Tarihsel Gelişimi (1949-2022)”, *Klasikten Moderniteye Geçiş Bağlamında Türkiye’de Dini Eğitim (19. ve 20. Yüzyıllar)*, ed. Seyfullah Kara - Salih Aybey (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2022), 279.

• Allah'ın varlığı ve imanın gerçekliğini Kur'an haber verdiği gibi bu âlemdeki her şey de buna delildir.

• Allah'ın varlığı ve imanın gerçekliğine, Kur'an haber verdiği ve atalarımız da bunu böyle kabul ettikleri için inanmak gerekir.

• Allah inancı ve öteki dinî inançlara ancak aklî ve mantıkî deliller bularak inanmak gerekir.

• Allah'ın varlığı ve öteki dinî inançların gerçekliğini akıl ve mantık yoluyla anlamak imkânsız olmakla birlikte inanmak gerekir.

• Dinî inançlar konusunda birtakım kuşkularım var, ancak yine de inanıyorum.

• Cevapsız

Günay bu ifadelerden birincisini “rasyonel/dogmatik”, ikincisini “taklitçi”, üçüncüsünü “rasyonel”, dördüncüsünü “agnostik”, beşincisini “kararsız” şeklinde nitelendirerek değerlendirmiştir. Yazar çalışmasında Allah inancı dışındaki iman esaslarının detayına girmeksizin ölçmeyi tercih etmiştir. Ayrıca Allah inancı ile İslâm'ın “Amentü”sünde belirlenen ve zaruriyyat-ı diniyye” olarak nitelenen iman esaslarını da değerlendirmek üzere bir soru tipi belirlemiştir.²⁷

Yaparel “Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko- Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma” isimli bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Yaparel'in doktora tezi olan çalışma belirlenen hedef kitle açısından yetişkinlik döneminin yanı sıra gençlik dönemini de içermektedir. Yazar yetişkinlik dönemine gereken önemin verilmediğine, ergenlik ile yaşlılık dönemiyle ilgili yapılan çalışmaların daha yoğun olduğuna dikkat çekmekte, veri toplama aracı olarak kullandığı dini hayat envanterinin hazırlanmasında Glock ve Stark'ın teorik ve empirik çalışmalarından ve aynı zamanda Fırat tarafından gerçekleştirilen “Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu” adlı çalışmadan faydalandığını belirtmektedir.²⁸ Çalışma maddeleri farklı boyutlarda hazırlanmıştır. İnanç boyutu olarak adlandırılan başlıkta kader inancıyla ilgili herhangi bir cümle tercih edilmemiştir. Bu çalışmada Allah inancıyla ilgili şu şekilde bir soruya yer verilmiştir:

“Allah hakkındaki inancınızı aşağıdaki ifadelerden hangisi en uygun bir biçimde dile getirmektedir? (Lütfen sadece bir maddeyi işaretleyiniz.)

• Allah'ın varlığına kesinlikle inanıyor ve bu konuda hiçbir şüphe duymuyorum.

• Allah'ın varlığına inanıyorum, fakat bu konuda çözemediğim hususlar var.

• Her zaman olmamakla beraber, kimi zaman Allah'a inandığım oluyor.

²⁷ Daha fazla bilgi için bk. Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat* (İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999), 70-88.

²⁸ Recep Yaparel, *Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987), 5-39.

- Neye inandığımdan pek emin değilim.
- Allah’ın varlığı-yokluğu konusuna ilgi duymuyorum.
- Allah’ın varlığına inanıyorum.
- Yukardaki maddelerden hiç birisi Allah konusundaki inancımı yansıtmamaktadır. Benim Allah inancım (Lütfen yazınız)²⁹

Ayrıca Allah inancı ile diğer iman esaslarını da değerlendirmek üzere belirlediği soruları katılımcılara yöneltmiştir. Çalışmada inanç boyutunda Allah’a, peygambere, kitaba, ahirete ve meleklerle iman konusu değerlendirilmiş, kaza ve kadere iman konusuna çalışmada yer verilmediği görülmüştür. Çalışma sonucunda farklı yaş gruplarındaki bireylerin dini duyguları ile dua boyutlarının farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Köktaş tarafından gerçekleştirilen “Türkiye’de Dini Hayat” isimli çalışma ise İzmir ili ile sınırlandırılan doktora tezidir.³⁰ İnanç, ibadet, dinî tecrübe, dinî bilgi, dinin toplumsal etkisi şeklinde dindarlığı beş alt boyutlu olarak tanımlayan yazarın çalışmasında imanın şartları olarak nitelendirilen tüm başlıkları ölçmeye yönelik maddeler mevcuttur. Ancak Köktaş’ın çalışmasından elde edilen verilerin istatistiksel olarak analiz edilmemesi bir sorun olarak dile getirilebilir.³¹ Köktaş tarafından gerçekleştirilen “Türkiye’de Dini Hayat” adlı çalışmada Allah inancı ile ilgili şu şekilde bir soruya yer verilmiştir:

“Allah hakkındaki inancınızı aşağıdaki ifadelerden hangisi en uygun bir biçimde dile getirmektedir? (Lütfen sadece bir maddeyi işaretleyiniz).

- Her şeyi yaratan, bilen ve her şeye gücü yeten bir Allah’ın varlığına kesinlikle inanıyorum.
- Kâinatın Allah tarafından yaratıldığına inanıyorum, fakat daha sonra onlara müdahale ettiğine inanmıyorum.
- Allah’ın varlığına inanıyorum, fakat bu konuda çözmediğim hususlar var.
- Kimi zaman Allah’a inandığımı oluyorum.
- Neye inandığımdan pek emin değilim.
- Allah’ın varlığı-yokluğu konusuna ilgi duymuyorum.
- Allah’ın varlığına inanmıyorum. Her şey tabiat kanunlarına göre olur.

²⁹ Yaparel, *Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, 166-167.

³⁰ M. Emin Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat: İzmir Örneği* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993), 8.

³¹ Ahmet Onay, “Dindarlık Ölçme Çalışmaları: Dindarlık Ölçümünde Üç Farklı Yaklaşım ve Ölçmenin Esasları”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 14/3 (2001), 443.

• Yukardaki maddelerden hiçbirisi Allah'a konusundaki inancımı yansıtmamaktadır. Benim Allah inancım (Lütfen yazınız)³²

Köktaş tarafından bu ifadelerden ilki “kesin inanç”, ikincisi “müdahaleci olmayan bir Allah'a inanç”, üçüncüsü “problemlili inanç”, dördüncüsü “zaman zaman inanma”, beşincisi “neye inandığını bilmeme”, altıncısı “ilgisizlik”, yedincisi “Allah'a inanmama” şeklinde nitelendirilerek değerlendirilmeye alınmıştır. Yazar çalışmasında hareket noktası olarak Glock'un önerdiği çok boyutlu dindarlık anlayışı olduğunu ifade etmektedir. Köktaş'ın çalışmasında Allah inancı ile diğer iman esaslarını değerlendirmek üzere sorular da yer almıştır.³³

Koştaş tarafından gerçekleştirilen “Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış” adlı çalışmada dindarlığın çok boyutlu yönüne dikkat çekilmiş ve farklı boyutların bazen birbirini desteklemediği ifade edilmiştir.³⁴ Onay, Koştaş'ın çalışmasının yapı ve dizayn açısından Köktaş'ın 1993 yılındaki “Türkiye’de Dini Hayat” çalışmasıyla benzer özellikler gösterdiğini aktarmıştır.³⁵ Allah inancı ile ilgili olarak şu tür seçenekler oluşturulmuştur:

• Her şeyi yoktan yaratan, bilen ve her şeye gücü yeten bir “Allah”ın varlığına inanıyorum.

• Kâinatın Allah tarafından yaratılmış olduğuna inanıyorum, fakat daha sonra olanlara müdahale ettiğine inanmıyorum.

• Allah'ın varlığına ve birliğine inanmakla beraber çözmekte güçlük çektiğim hususlar.

• Allah'ın varlığına inanıyorum, her şeyin kendiliğinden meydana gelmiş olduğuna – tabiat kanunlarına göre- inanmıyorum.

• Allah'ın varlığı ve yokluğu konusuna ilgi duymuyorum.

• Her türlü dogmatik inanca karşıyım.

Koştaş tarafından Allah'a inanç konusunda oluşturulan çeşitli seçenekler bulunmaktadır. Yazar bu ifadelerden birincisini “kesin inanç”, ikincisini “müdahaleci olmayan Allah inancı”, üçüncüsünü “problemlili inanç” dördüncüsünü “inançsız”, beşincisini “ilgisiz” ve sonuncusunu “inanç aleyhtarı” olarak etiketlemiştir. Çalışmanın bulguları Fırat'ın bulguları ile örtüşmektedir. Koştaş'ın üniversite öğrencilerine yönelik yaptığı çalışmada örneklemin %4'ünün Allah'a inanmadığı ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde Fırat'ın çalışmasında da katılımcıların %6'sının agnostik olduğu ifade edilmiştir.³⁶ Koştaş da Allah inancıyla beraber diğer iman esaslarını ölçmek üzere sorulara yer vermiştir.

³² Daha fazla bilgi için bk. Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat: İzmir Örneği*, 239.

³³ Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat: İzmir Örneği*, 49.

³⁴ Koştaş, “Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış”, 22.

³⁵ Onay, “Dindarlık Ölçme Çalışmaları: Dindarlık Ölçümünde Üç Farklı Yaklaşım ve Ölçmenin Esasları”, 443.

³⁶ Koştaş, “Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış”, 32.

Koştaş, ahiretle ilgili bir soruya yer vermiştir. Soruyu çalışmada açıkça belirtmemiştir. Katılımcıların yanıtlarını inananlar, inanmayanlar, karasızlar ve cevap yok şeklinde kategorize etmiştir. Kaza ve kadere inançla ilgili iki soruya yer veren Koştaş, bunlardan birincisini inananlar, inanmayanlar, karasızlar ve cevap yok şeklinde ayırmıştır. Kaza ve kader konusunda ankette yer verilen ikinci soru “Bir kimsenin alın yazısını değiştirmeye imkân yoktur.” şeklindedir. Son olarak Koştaş meleklerle iman durumunu ölçmüştür. Meleklerle inanç durumunu da “meleklerin varlığına inananlar”, “meleklerin varlığına inanmayanlar” ve “şüpheli olanlar” şeklinde 3 kategoride değerlendirmiştir.

Konrad Adenauer Vakfı tarafından gerçekleştirilen “Türk Gençliği 98 Suskun Kitle Büyüteç Altında” adlı çalışmanın hedef kitlesi genç nüfustur. İki bölüm halinde tasarlandığı ifade edilen araştırmanın ilk bölümü İstanbul’daki tartışmalarından ikincisi ise 11 ilde yürütülen anket çalışmalarından oluşmaktadır. Araştırmada gençliğin Allah inancı karşısındaki durumunu tespit edebilmek adına şu soru kalıbı kullanılmıştır:

Dini inanç bakımından aşağıdakilerden hangisi sizin durumunuza daha çok uyar?

- Allah’a ve dine inanıyorum.
- Allah’a inanıyorum, ama kafama yatan bir din anlayışı bulamıyorum.
- Kendime göre bir inancım var, ama bu bilinen dini inançlara pek benzemiyor.
- İnanç konusuna pek kafa yormuyorum.
- Tanrı’nın var olup olmadığını bilmiyorum.
- Ateistim, hiçbir Tanrıya ve dine inanmıyorum.³⁷

İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından Konrad Adenauer Vakfı için hazırlanan bu çalışmada dini inanç konusu tek bir soru kalıbı ile ölçülmüştür. Bu sorunun dışında “Sizce insan yaşamını anlamlı kılan nedir?” şeklinde bir soru sorulmuş ve 12 seçenekli bu sorunun seçenekleri arasında “din, inanç” şeklinde bir kategori sunulmuştur. Çalışma sonucunda dinsel inancın en yaygın olduğu kesim genç olamayanlar kümesidir.³⁸ Bununla birlikte “Ailenizin size aşıladığı en önemli özellikler hangileridir?” sorusunun seçenekleri arasında “dine bağlılık” bulunmaktadır. Bunların dışında araştırmada dini inançla ilişkilendirilebilecek bir soru kalıbı bulunmamaktadır.

Uluslararası Sosyal Araştırma Programı (International Social Survey Programme/ISSP), sosyal bilimler için önemli olan konularda yıllık anketler yürüten sürekli bir uluslararası iş birliği programıdır.³⁹ Program 1984 yılında dört kurucu üyeye (Avustralya, Almanya, Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri) başlamış ve tüm dünyadan Türkiye dâhil

³⁷ Daha fazla bilgi için bk. Konrad Adenauer Vakfı, *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* (Ankara: Ofset Fotomat: İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi, 1999), 72.

³⁸ Konrad Adenauer Vakfı, *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında*, 135.

³⁹ Uluslararası Sosyal Araştırma Programı, *Türkiye Sosyal Tercihler Araştırması* (Uluslararası Sosyal Araştırma Programı (International Social Survey Programme/ISSP), 2008), 3-4.

yaklaşık 50 üye ülkeye ulaşmıştır. Uluslararası Sosyal Araştırma Programı tarafından gerçekleştirilen “Türkiye Sosyal Tercihler Araştırması 2008” adlı çalışmada Allah inancı ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir:

Şimdi sayacaklarımdan hangisi Allah hakkında inandıklarınıza en yakın gelmektedir?

- Allah’a inanmam.
- Allah’ın varlığını bilebilmenin bir yolu olduğuna inanmıyorum.
- İnsan vasfında bir Allah olduğuna inanmıyorum, ama bir Yüce Güc’ün varlığına inanıyorum.

• Bazen Allah’ın varlığına inanasım geliyor, bazen de gelmiyor.

• Çoğu zaman Allah’a inandığımı hissediyorum.

• Allah’ın gerçekten var olduğunu biliyor ve bundan hiç şüphe etmiyorum.

• FY/CY

Şimdi sayacaklarımdan hangisi Allah hakkında inancınızı en iyi şekilde anlatır?

• Allah’a inanmıyorum ve hiç inanmadım.

• Allah’a şimdi inanmıyorum, ama bir zamanlar inanırdım.

• Allah’a şimdi inanıyorum, ama bir zamanlar inanmazdım.

• Allah’a kendimi bildim bileli hep inanmışımdır.

• FY / CY

Şimdi okuyacağım ifadeye ne derece katılıp katılmadığınızı söyler misiniz?

• Herkesle tek tek ilgilenen bir Allah mevcuttur.

• Hayatımızın akışını değiştirebilmek için yapabileceğimiz çok az şey vardır.

• Bana göre, Allah var olduğu için hayatın anlamı vardır.

• Bana göre, hayatın hiçbir hikmeti yoktur.

• Hayata anlamını insan kendisi verir.

• Benim Allah’la hiçbir aracı olmadan kurduğum bir ilişkim var.

Uluslararası Sosyal Araştırma Programı, tarafından gerçekleştirilen çalışmada Allah inancının dışında diğer iman esaslarıyla kısmen ilgili olabilecek sorularda mevcuttur.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen çalışma ise dini hayatın belli başlı yönelim ve parametrelerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki temel başlıklar içinde inanç başlığının dini yaşantının biçimlenmesinde belirleyici rolüne dikkat çekilmiştir. Diğer başlıklar dini aidiyet, ibadet, dini bilgi, gündelik hayat ve din ile

dindarlık şeklindedir. “Türkiye’de Dini Hayat Araştırması”nda inancı ölçmek üzere kullanılan sorular şu şekildedir:

Aşağıdakilerden hangisi Allah'ın varlığı ile ilgili inancınızı en iyi şekilde ifade eder?

• Allah'ın gerçekten var ve bir olduğuna inanıyorum ve bundan hiçbir şüphe duymuyorum

• Bazı şüphelerim olsa da Allah'ın varlığına inanıyorum

• Bazen Allah'a inanmak bana daha makul geliyor

• Allah'a inanmıyorum ancak, bir üstün gücün varlığına inanıyorum

• Allah'ın var olup olmadığından emin olamıyorum

• Allah'ın varlığına inanmıyorum

• Cevap vermek istemiyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen araştırmada Allah inancının dışında diğer iman esaslarıyla ilgili olabilecek sorularda yer almıştır. Ayrıca araştırmada “Size göre aşağıdakilerden hangisi dindarlığın en önemli kriteridir?” sorusunun seçenekleri arasında “Allah’a inanıp kalbi temiz tutmak”, “İman esaslarına tam bir teslimiyetle sarılmak” ve “İman edip, ibadetleri eksiksiz yerine getirmek ve İslam ahlakına uygun yaşamak” şeklinde inançla ilgili olabilecek kategoriler bulunmaktadır. Çalışmanın inanç başlığında “Allah'ın gerçekten var ve bir olduğuna inanıp bundan hiçbir şüphe duymadığımı” belirtenlerin oranı %98,7 çıkmıştır. Değişkenler açısından bakıldığında kadın-erkek, kır-kent, cinsiyet ve yaş grubu açısından önemli bir farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır.⁴⁰ DİB’in yaptığı araştırma 1977 yılında yapılan Fırat’ın ve 1995 yılında yapılan Koştaş’ın çalışmaları ile uyum göstermemektedir. Bu noktada üniversite öğrencilerinin hedef kitle olduğu çalışmalar ile farklı yaş gruplarına yönelik yapılan çalışmaların bulgularının farklılık arz ettiği varsayılabilir.

b. Kültüre Özgü Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri

Dindarlık ölçeklerinde inanç, ibadet, ahlak, dinin sosyal yönü gibi alt boyutlardan hareket edilmektedir. Glock tarafından dindarlık çalışmalarında kullanılan kategorizasyonda beş boyut mevcuttur. İnanç, duygu, davranış, bilgi ve etik. İnanç alt boyutunda, kendisini dindar olarak tanımlayan bireylerin kendi inançlarının ilkelerini bilmeleri ve inanmaları beklenmektedir. Dine yönelik olumlu ve olumsuz tutumlar duygusal alt boyutla, dini uygulamalar ise davranışsal alt boyutla ilgilidir. Bilgi alt boyutu hem inanç hem de bilgi düzeyini içermektedir. Glock etki alt boyutu ile ilk dört boyutun bireyin hayatında yarattığı etkiyi kastetmektedir.⁴¹ Çalışma kapsamında ölçeklerin sadece inanç boyutu ve alt başlıkları ele alınmıştır. Dindarlık ölçeklerinin inanç boyutu, dine

⁴⁰ DİB, *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 21.

⁴¹ Murat Yıldız, *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006), 10-11.

inanan bireyin inanç ilkelerini bilmesi, kabulü ya da inancın boyutunun ölçülmesi anlamına gelmektedir.⁴²

Özbaydar'ın çalışması dindarlığın kültüre özgü ölçümünün bir örneğidir. Mutlu'nun "Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Bir Tattışma)" başlıklı çalışması ise erken dönem çalışmalarındandır. Araştırmanın içeriğine geçmeden önce farklı ölçeklerle ilgili Mutlu'nun tespitlerine dikkat çekmekte fayda vardır. Yazar, Fırat ve Taplamacıoğlu'nun ölçeklerinin bilimsel anlamda madde analizi ve güvenilirlik testi gibi analizleri içermediğini ifade etmektedir.⁴³ Mutlu'nun çalışmasını farklı kılan ise geçerlilik ve güvenilirlik testi uygulanan ilk ölçek olmasıdır.⁴⁴ Mutlu, dindarlık ölçeğinin olumlu ve olumsuz maddelerinin analizini vererek sonuçları kuvvetli ve çok kuvvetli olarak nitelendirmiştir. Olumlu ve olumsuz maddeler incelendiğinde melekler ve kadere inanmayla ilgili herhangi bir madde olmadığı görülmüştür. Ulaşılan sonuçlar içerisinde Allah'ın varlığını kabul eden bireylerin dindarlık oranının yüksek olduğu vardır. Mutlu'nun çalışması bireylerin yaşadığı beldelere, aile yapısına göre dindarlık oranının değiştiğini, üniversite öğrencileri dikkate alındığında da son sınıf öğrencilerinin birinci sınıf öğrencilerine göre daha dindar olduklarını ortaya çıkarmıştır.⁴⁵

Uysal, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma"nın "Dini Tutum-Davranış ve Şahsiyet Özellikleri" isimli çalışmasının devamı mahiyetinde olduğunu ifade etmiştir. Yazar, Mutlu'nun çalışmasını o dönemde yapılan diğer çalışmalardan ayırmaktadır. Alanda müsbet bilim anlayışının gelişmesinde önemli bir katkısı olduğunu dile getirerek Mutlu'nun bu konudaki yorumlarını desteklediğini göstermiştir. Pilot olma özelliğini gösteren çalışmada dini hayatın farklı boyutları içinde inançla ilgili bölümü bu araştırmanın sınırları içindedir. Çalışma 26 madde 5 alt boyuttan oluşmaktadır: Bunlar dindarlığın hayata etki düzeyi, inanç, bilgi, ibadet ve ibadetlerin bireysel-sosyal boyutu olarak belirlenmiştir.⁴⁶ İnanç boyutu başlığında kadere inanma dışındaki inanç esaslarıyla ilgili cümleler mevcuttur. Bu durum Yaparel ve Mutlu'nun çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Yazar tarafından inançla ilgili sekiz maddenin dindarlığın inanç boyutu olarak tanımlanabileceği dile getirilmiştir.⁴⁷

Kaya tarafından geliştirilen "Dini Tutum Ölçeği" 5'li likert tipte hazırlanmış ve 31 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin bazı maddeleri Mutlu'nun bazı maddeleri ise

⁴² Rıza Karabağ, "Bireysel ve Toplumsal Hayatta Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 87.

⁴³ Kayhan Mutlu, "Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Bir Tartışma)", *İslami Araştırmalar* 3/4 (1989), 194-199.

⁴⁴ Karabağ, "Bireysel ve Toplumsal Hayatta Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri", 93.

⁴⁵ Mutlu, "Bir Dindarlık Ölçeği", 195.

⁴⁶ Veysel Uysal, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", *İslami Araştırmalar Dergisi* 8/3-4 (1995), 263-265.

⁴⁷ Uysal, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", 266.

Özbydar’ın⁴⁸ cümleleri ile benzerlik göstermektedir.⁴⁹ Çalışmada inanç esasları ekseninde peygamberlere ya da meleklerle imanı ölçen herhangi bir cümle mevcut değildir.

“Kimlik ve Din” başlıklı çalışma Kula tarafından doktora tezinden geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Kula, çalışmasında ergenlik dönemi gençlerin kimlik yapıları ile dinin boyutları arasındaki ilişkiyi ele almaktadır.⁵⁰ 30 madde 6 alt boyuttan oluşan ölçeğin inanç alt boyutu dört maddedir. İnanç maddelerinde meleklerle ve kadere imanla ilgili başlıklar mevcut değildir.

Bu noktada Yapıcı’nın “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık” ve “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği” isimleriyle yayımladığı çalışmalara dikkat çekmek gerekir.⁵¹ Çalışmalar dindarlık başlıklarını içermelerine rağmen farklı değişkenlerden hareket ettikleri için bu araştırmanın kapsamı dışındadırlar. Benzer şekilde 2002 yılında Onay tarafından gerçekleştirilen “Dini Yönelim Ölçeği” düşünce, davranış ve duygu şeklinde üç alt boyuttan oluşmaktadır ve inanç boyutu ile ilgili herhangi bir madde yoktur.⁵²

Taş tarafından geliştirilen ölçek iki alt boyutlu ve 12 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin faktörleri “Dindarlığın İnanç Boyutu Faktörü” ve “Dindarlığın İbadet ve Sosyal Hayat Boyutu Faktörü” şeklindedir.⁵³ Tamamen amentü olarak ifade edilebilecek içeriğe sahip olan inanç boyutu 6 maddedir. Maddelerin her biri İslam inanç esaslarını ölçmeye yönelik maddelerden oluşmaktadır. Araştırma 4’lü likert tipi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Taş, tutum ve davranış arasındaki ilişkiye odaklanmakta ve dini tutumların sosyolojik açıdan ölçülebilirliğini ifade etmektedir.

Arslan tarafından geliştirilen “Popüler Dindarlık Ölçeği” de Türk halkı arasında yaygın olan inanış ve uygulamaları popüler dini tutumlar başlığında ölçme amacındadır. 4’lü likert tipindeki çalışma 12 maddeden oluşmaktadır. Çalışma sonucunda katılımcıların yaş düzeylerinin, öğrenim durumlarının, yaşadıkları çevrenin, aile tiplerinin popüler dini tutumların değişiminde önemli etkenler olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada melek, peygamber ve kader inancıyla ilgili herhangi bir cümle yoktur.⁵⁴

“Dini Hayat Ölçeği” grup çalışması olarak ortaya çıkmıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Bilim Dalı öğretim elemanları tarafından geliştirilen çalışma, dört alt boyutlu olarak hazırlanmıştır. Ölçeğin güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları

⁴⁸ Özbydar, *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, 65.

⁴⁹ Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum* (Samsun: Etüt Yayınları, 1998), 258-259.

⁵⁰ Naci Kula, *Kimlik ve Din* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2001), 23.

⁵¹ Asım Yapıcı, “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2002), 75-117; Asım Yapıcı, “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2006), 65-115.

⁵² Ahmet Onay, “Dini Yönelim Ölçeği”, *İslamiyat Dergisi* 5/4 (2002), 181-192.

⁵³ Kemaleddin Taş, “Dindarlık Ölçeği: Dini Tutumlar Üzerine Bir Araştırma”, *Tabula Rasa* 3/8 (2003), 243.

⁵⁴ Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı* (İstanbul: Dem Yayınları, 2004), 364-375.

Yıldız tarafından yapılmıştır. İnanç boyutu 4 maddeden oluşmaktadır. İnançla ilgili maddeler içerisinde kadere iman ve meleklerle imanla ilgili herhangi bir cümle yoktur.⁵⁵

Özlem Güler tarafından oluşturulan “Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması” 22 maddeden oluşmaktadır. Bireyin Tanrı ile ilgili algısının dünyaya olan bakış açısını da etkileyeceği vurgusu olan çalışma, bireyin Tanrı’ya yönelik duygularını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Yazar, oluşturmak istediği ölçekle sevgi yönelimli Tanrı algısı ile korku yönelimli Tanrı algısı olarak ifade ettiği iki tip Tanrı algısını ölçmeyi hedeflediğini ifade etmiştir. Sevgi ifadelerinde düz puanlama kullanılırken korku ifadeleri ters yönde puanlamaya sahiptir. Ölçek maddeleri 5’li likert tipidir. Çalışma direkt inanç boyutu ile ilgili değildir, bireylerin Tanrı ile ilgili duygu boyutunu ortaya koymaktadır. İnanç ile ilgili ölçeklerin hepsinde ortak noktalardan biri Tanrı’nın varlığı ile ilgili maddelerdir. Dini inancın temelini Tanrı inancı oluşturduğu için bu durum doğal bir sonuç olarak görülmektedir. Çalışmada Tanrı’nın O’nu kabul eden bireyler tarafından nasıl algılandığı sorusunun cevabı aranmıştır.

- O'nun bana karşı çok merhametli olduğunu hissediyorum.
- O'nu düşünmek bana sıkıntı veriyor.
- O'nun beni bağışlayacağını zannetmiyorum.
- O'nu düşündüğümde içimden gelen tek duygu: sevgi.
- O'nun bana olan sevgisini hissedebiliyorum.
- O'nun bana şefkatle davrandığını hissedebiliyorum.
- O'nu düşündüğümde utanıyorum ve kendimi suçlu hissediyorum.
- O'nun bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum.
- O'nu düşünmek bana güven veriyor.
- O aklıma geldiğinde O'ndan kaçıp uzaklaşmak istiyorum.
- O'nu düşünmek beni mutlu ediyor ve içim sevinçle doluyor.
- O, ne yaparsam yapayım kusurlarımı örtüyor.
- O, her zaman güvenilebileceğim tek kaynaktır.
- O'nu düşününce kendim için kaygılanıyorum.
- O, benim için korkutucudur.
- Zor zamanlarımda, O'nun, yanımda olmadığını hissediyorum.
- O, bütün insanları karşılık beklemeden sever.

⁵⁵ Yıldız, *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*, 120-124.

- O, yaptıklarım için beni cezalandırıyor.
- O’nu düşünmekle huzur buluyorum.
- O, bence gerçekten de çok bağışlayıcıdır.
- O’nun bana yakın olduğunu sanmıyorum.
- O’nun beni her durumda koruduğunu biliyorum.⁵⁶

Karavaşin, kasaba ve çevresindeki dindarlık düzeylerini, toplumsal, teorik, pratik ve ahlaki anlatım çerçevesinde ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma, “Kırsal Dindarlık Ölçeği” başlığındadır. 63 maddeden oluşan ölçeğin 8 maddesi teorik anlatım olarak isimlendirilip inanç ile ilgili maddeleri içermektedir.⁵⁷

“Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği- Muslim Religious Orientation Scale” adıyla Harlak ve arkadaşları tarafından geliştirilen ölçek tarafından revize edilmiştir.⁵⁸ 7’li likert tipte hazırlanan ölçek, 21 madde, 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek maddelerinden inanç başlığında kabul edilebilecek özellikler Allah’ın varlığı merkezlidir.

- İçimden geldiği için Allah’a inanırım.
- Allah’ın varlığını hissettiğim zamanlarda şükrederim.
- Allah’ın varlığını sık sık derinden hissederim
- Allah’a gönülden bağlı olmanın doğru ve mükemmel bir din anlayışına sahip olmaktan daha önemli olduğunu düşünüyorum.⁵⁹

Coştu tarafından gerçekleştirilen “Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi” 37 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte 5’li likert tip kullanılmış, dinî yönelim normatif ve popüler tarz olmak üzere iki alt boyutlu olarak ele alınmıştır. İnanç esasları bağlamında kabul edilen imanın şartları ölçekte yer almaktadır.⁶⁰ Çalışma, rastgele örnekleme ile seçilen 917 kişiyle görüşülerek oluşturulmuştur. Aynı zamanda dine yönelik tutumlar belirlenirken normatif yaklaşımın dışında popüler yaklaşımın belirlenmesi amaçlanmıştır. Coştu’nun çalışması Arslan’ın popüler dindarlık ölçeğinden farklı olarak imanın şartlarının hepsini içermektedir.

⁵⁶ Özlem Güler, “Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007), 123-124.

⁵⁷ Hakkı Karavaşin, *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat -Gördes Örneği-* (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2007), 336-337.

⁵⁸ Nilüfer Ercan, *Evlilikte Kadına Yönelik Fiziksel Şiddete İlişkin Tutumların Yordayıcıları: Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik, Sistemi Meşrulaştırma ve Dini Yönelim* (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 48.

⁵⁹ Ercan, *Evlilikte Kadına Yönelik Fiziksel Şiddete İlişkin Tutumların Yordayıcıları: Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik, Sistemi Meşrulaştırma ve Dini Yönelim*, 96.

⁶⁰ Yakup Coştu, “Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım: ‘Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi’”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 136.

“Dini Şemalar Ölçeğinden İnanç veya Dünya Görüşü Şemaları Ölçeğine” isimli çalışma Ok tarafından 5’li likert tipine uygun biçimde geliştirilmiştir. Literal inanç, tarihselci indirgemecilik, çoğulcu görecelilik, tarihselci hermenötik boyutlarına sahiptir.⁶¹ Yine Ok tarafından geliştirilen “Dini tutum ölçeği”, 5’li likert tiptedir. Çalışmada Allah’a inanç bağlamında “Zor zamanlarda Allah’ın bana yardım ettiğini düşünüyorum ve Allah’ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum” maddeleri yer almaktadır. Ölçekte din özelinde ters maddelerde kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarında kadınların erkeklerden daha dindar oldukları şeklinde bir sonuca ulaşılmıştır. Aynı zamanda ölçeğin İslam dini esas alınarak hazırlandığı ifade edilmektedir.⁶²

Beyazıt Yaşar Seyhan’ın 2015 yılında “Dini Şuur Ölçeği” olarak isimlendirdiği çalışmasında inanç esaslarından sadece Allah’a iman ile ilgili bir madde yer almaktadır. “Kesinlikle bir yaratıcının var olduğuna ve evreni koruyup gözettiğine inanırım” cümlesi ile hem yaratıcıya olan inanç hem de koruyup gözetme sıfatlarına olan inanç ölçülmektedir. Çalışma dini değer, dini bilinç ve dini davranış boyutlarını içermektedir.⁶³

2016 yılına Emine Çayabatmaz tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan “Kur’an-ı Kerim Bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği Denemesi” diğer çalışmalardan farklı olarak kutsal metinlerden hareketle hazırlanmıştır.⁶⁴ Araştırmanın maddelerine bakıldığında, meleklerle iman ve kadere iman etmekle ilgili herhangi bir cümle yoktur. Çalışmada inançla ilgili başlıklar dışında değerler, ibadetler, bireysel ve toplumsal sorumluluklar gibi örneklerde mevcuttur.⁶⁵

“Dinsel Yaşayış Ölçeği”, Kayıklık tarafından geliştirilmiştir. 29 madde 3 alt boyutta hazırlanmıştır. Ölçek daha sonra revize edilerek yine 3 alt boyutlu olarak tasarlanmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda farklı maddelerin eklenmesi ile hazırlanan çalışmada 36 maddeli, 7’li likert tipi ile yeni bir ölçek elde edilmiştir⁶⁶. İnanç boyutu ile ilgili sorulara bakıldığında kadere inanmayı ölçen başlık dışında iman esaslarının maddeleştirildiği anlaşılmaktadır:

Horozcu ve Demir’in 2018’de “Ergenler İçin Dinî İnanç Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması” adıyla yaptıkları çalışmada ergenlik dönemindeki bireyler hedef kitle olarak belirlenmiş ve farklı lise türlerindeki 3. ve 4. sınıf öğrencileri ile çalışılmıştır. Dindarlığın inanç boyutu ile ilgili yapılan çalışma 18 maddeden oluşmaktadır. Kader inancı dışında

⁶¹ Üzeyir Ok, “Dini Şemalar Ölçeğinden İnanç veya Dünya Görüşü Şemaları Ölçeğine”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 35/2 (2009), 153.

⁶² Üzeyir Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 546.

⁶³ Beyazıt Yaşar Seyhan, “Dini Şuur Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ekev Akademi Dergisi* 19/61 (2015), 382-383.

⁶⁴ Emine Çayabatmaz, *Kur’an-ı Kerim Bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği Denemesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 2.

⁶⁵ Çayabatmaz, *Kur’an-ı Kerim Bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği Denemesi*, 82-83.

⁶⁶ Hasan Kayıklık- Mehmet Emin Kalgı, “Dinsel Yaşayış Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2017), 1-19.

inanç boyutu ile ilgili birden fazla cümle mevcuttur. Çalışmada negatif ifadelerde kullanılarak inanç düzeyi ölçülmeye çalışılmıştır. Yazar ölçeğin bir yanıyla dini inancı, diğer yanıyla inanca dair şüpheyi içerdiğini ifade etmektedir.⁶⁷

Kızılgeçit ve Çinici’nin 2021 yılında yayımladıkları iki ölçek vardır. Bunlardan biri inançlı insanların tek Tanrı inancını ölçme amacını içeren “İnanç Eğilimi: Monoteizm (Tek Tanrı İnancı) Ölçeği” dir. Ölçekte bireylerin tek Tanrı inancı düzeyini ölçmeyi amaçladığı ifade edilmektedir. Monoteizm ölçeği tek faktörlü, 7 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte 5’li likert tipi derecelendirme kullanılmıştır. Ölçeğin maddeleri şu şekildedir.⁶⁸

- Bir yaratıcının var olduğunu biliyorum
- Yaratıcının evreni sürekli kontrol ettiğini biliyorum
- Yaratıcının varlığı konusunda şüphem yok.
- Yaratıcıya ve onun peygamberlerine inanıyorum.
- Yaratıcıdan başka ilah olmadığına inanıyorum.
- Yalnızca Yaratıcıya ibadet etmek isterim.
- Yaratıcıyı tanımak için çaba göstermek zorunda olduğumu biliyorum.

Dindarlık merkezli ölçeklerden bir diğeri Rıza Karabağ’a aittir. “İnanç ve İbadet Hayatında Dindarlık Ölçeği”, inanç boyutu, ibadet hayatı, modern/laik din anlayışı boyutu olarak üç faktörden meydana gelmektedir. 22 maddeden oluşan ölçekte inanç boyutunda 6 madde vardır. Her bir madde İslami terminolojide imanın şartları olarak isimlendirilen başlıklarla ilişkili hazırlanmıştır.⁶⁹

Yakut’un “Değişen Dünyada Yeni Dini Formlar: Postmodern Dönemde Dindarlık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması” başlıklı çalışması 2022 yılında yapılmıştır. Çalışmanın amacı postmodern döneme ait dini inanç ve ritüellerini ölçmek olarak belirtilmiştir.⁷⁰ Çalışmayı diğerlerinden ayıran en önemli özellik klasik inanç maddeleri dışında Postmodern dönemde dindarlık algısının değişimini kabul eden bir bakış açısı olmuştur. Maddelere bakıldığında bireysel dindarlığın, güzellik algısının, dinden bağımsız ahlak anlayışının ön planda olduğu cümleler kullanıldığı görülmektedir.

⁶⁷ Ümit Horozcu- Zühre Demir, “Ergenler İçin Dini İnanç Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4/1 (2018), 90.

⁶⁸ Muhammed Kızılgeçit - Murat Çinici, “Bireylerin İnançsızlık Eğilimi: Ateizm Ölçeği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/43 (2021), 1-18; Muhammed Kızılgeçit - Murat Çinici, “İnanç Eğilimi: Monoteizm (Tek Tanrı İnancı) Ölçeği”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 2/20 (2021a), 129-151.

⁶⁹ Karabağ, “Bireysel ve Toplumsal Hayatta Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri”, 95, 104.

⁷⁰ İdris Yakut, “Değişen Dünyada Yeni Dini Formlar: Postmodern Dönemde Dindarlık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2022), 567.

Tartışma-Sonuç

Bireylerin inanç düzeylerini belirlemeye yönelik çalışmalar farklı disiplinlerin ilgi alanı içerisindedir. Din psikolojisi, din sosyolojisi ve din eğitimi bu disiplinlerdendir. Beşerî bilimlerin alanında yapılan çalışmaların kendi içinde bazı zorlukları vardır. Bu zorluklardan biri insanın duygu, davranış boyutunun kompleks yapısından kaynaklanmaktadır. İnançların çeşitliliği, farklı ritüelleri içermesi ölçmeyi zorlaştırdığı gibi inancın bireysel yönü de farklı ölçeklerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır.⁷¹ Ülkemizde din ve dindarlık ile ilgili 1960'lı yıllarda başlayan ölçek çalışmaları son yıllarda artarak devam etmiştir. Özellikle Taplamacıoğlu ve Fırat'ın ölçekleri ilk dönemlere ait araştırmalar olarak pek çok çalışmanın kaynağı olmuştur. Taplamacıoğlu ile başlayan dini hayatı, dini şuuru, dini yönelimleri ölçmeye çalışan araştırmalar genellikle akademik bölümlerde yürütülmekle birlikte, bazıları kurumsal destekle gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma, dinin farklı boyutları ile inanç düzeylerini ölçmeyi amaçlayan araştırmaların incelenmesiyle oluşturulmuştur. Yapılan değerlendirmede ölçek maddelerinde benzer yapılar kullanıldığı ortaya çıkmıştır. İncelenen ölçeklerdeki temel inanç maddesi Allah'a imandır. Köktaş'ın Allah inancı ile ilgili kullandığı maddeler, Yaparel'in ölçek maddeleri ile benzerlik göstermektedir: "Allah'ın varlığına inanıyorum, fakat bu konuda çözemediğim hususlar var; Neye inandığımdan pek emin değilim, Allah'ın varlığı-yokluğu konusuna ilgi duymuyorum." Köktaş'ın çalışmasındaki Allah inancıyla ilgili maddelerde Köktaş'ınki ile paralellik arz etmektedir. Uysal ve Taş'ın çalışmalarında Allah "mutlak kudret sahibi" olarak vurgulanmaktadır. Kayıklık ve Kalgı tarafından gerçekleştirilen ölçek çalışmasında ahiret inancını ölçmek için "Öldükten sonra ahiret denen sonsuz bir hayat olacaktır." cümlesi ile "Dini Hayat Ölçeği" olarak isimlendirilen ve Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden bir grup öğretim üyesi tarafından çalışılan ölçekte "Öldükten sonra ahiret denilen sonsuz bir hayat olacaktır." cümlesi aynı ifadelerle ahiret inancını ölçmeye çalışmıştır.

Benzer şekilde Kur'an-ı Kerim'i kutsal kitap olarak kabul etmeyle ilgili "Kur'an Allah'ın gönderdiği kutsal kitaptır." cümlesi de iki ölçekte kullanılmıştır.⁷² Kur'an-ı Kerim'le ilgili iki farklı madde oluşturmuştur. Bunlar: "Kur'an ve Sünnet'te belirtilenlerin doğruluğuna inanma ile Kur'an'ın değişikliğe uğramadığına ve her çağda geçerli olduğuna inanma." Taş⁷³ ise "Kur'an'da anlatılanlar doğrudur ve Kur'an günümüze kadar değişikliğe uğramamıştır." şeklinde benzer bir ifadeyi revize etmiştir. Ancak Uysal'ın Kur'an ve Sünneti bir arada kullandığı cümle formu sonraki ölçeklerde sadece Kur'an'a inanma şeklinde tek yargı ifadesiyle devam etmiştir. Uysal'ın⁷⁴ Kur'an ve Sünnet ile ilgili birliktelik vurgusu "Allah'ın emir ve yasaklarının Kur'an ve Sünnet'te açıklandığına inanma." cümlesinde de mevcuttur.

⁷¹ Fidan, "Türkiye'de Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri (1989-2015): Dindarlık Ölçme Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler", 115.

⁷² Uysal, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", 265.

⁷³ Taş, "Dindarlık Ölçeği: Dini Tutumlar Üzerine Bir Araştırma", 245.

⁷⁴ Uysal, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", 265.

Diyanet’in çalışmasında ise⁷⁵ kullanılan cümle “Kur’an’da anlatılanların hepsi doğru ve gerçek olup bütün zamanlarda geçerlidir.” şeklindedir. Cümle bu formu ile Taş’ın çalışmasındaki cümleyle benzerlik göstermektedir. Köktaş⁷⁶ Kur’an-ı Kerim’in kabulü ile ilgili olarak “Kur’an’ı Kerim’in Allah’ın kelamı olup tamamının gerçek olduğuna ve bir tek harfinin dahi değişmeden günümüze ulaştığına inanıyor musunuz? Kur’an’da anlatılanların hepsinin doğru olduğuna inanmıyorum, ancak bir kısmı doğru olabilir. Kur’an’da anlatılanlar her çağda yaşayan insana doğruyu gösterirler ve her devirde geçerlidirler.” cümleleri kullanılmıştır.

Meleklerle imanla ilgili Özbaydar çalışmasında “Melekler, kanatları olan sevimli yaratıklardır.” betimlemesiyle meleklerle inancı ölçmek istemiştir. Aynı çalışmada “Şeytanların ve meleklerin varlığına inanıyorum.” cümlesi de hem şeytanlar hem de meleklerle ilgili inancı ölçmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen çalışmada “Melek, cin ve şeytan gibi varlıklar gerçektir ancak bize görünmezler.” cümlesi ile meleklerin dışında şeytan ve cin inancı da ölçülmeye çalışılmıştır.

Ahiret inancıyla ilgili Mutlu’nun “Ölümden sonra hayat vardır.” cümlesi Kaya tarafından da kullanılmıştır. Özbaydar’ın çalışmasında ise olumsuz formu “Ölümden sonra hayat yoktur.” şeklinde ifade edilmiştir. Ahiret hayatı ile ilgili cümlelerden biri de kıyamet ile ilgilidir. “İnsanlar öldükten sonra ahirette yeniden diriltilecek ve yaptıklarının hesabını vereceklerdir.” cümlesi ise ahiret inancını ölçmeye yönelik olarak DİB’in çalışmasında mevcuttur.

Mutlu, Kaya ve Özbaydar çalışmalarında “Kader veya alınyazısı diye bir şey yoktur.” olumsuz formu kullanırken Kaya “Kader ve alınyazısı diye bir şey yoktur.” cümlesini tercih etmiştir. Kaderle ilgili Özbaydar’ın çalışmasında “İnsan, kendi çabasıyla Tanrının kendisine çizdiği kaderi değiştirebilir.” “Her insanın kaderi Tanrı tarafından çizilmiştir.” cümleleri mevcuttur. Taş⁷⁷ “Kader vardır, hayır (iyilik) ve şer (kötülük) Allah’tan gelir.” cümlesini kullanırken bazı ölçeklerde kader inancını ölçen herhangi bir ifade yoktur.

Hız Muhammed’in peygamberliğine iman ile ilgili Yaparel’in çalışmasındaki ölçek maddeleri Köktaş’ın çalışmasında da aynı şekilde kullanılmıştır. “Allah emir ve yasaklarını peygamberlerine vahiy yoluyla bildirmiştir.” cümlesi ile vahiy ve peygamberlik kurumunu ölçen DİB⁷⁸ diğer çalışmalardan farklı olarak peygamberlere imanı Hız Muhammed özelinde şu cümle ile ölçmektedir: “İyi işler yapanlar Hız Muhammed’e inanmasalar da cennete gidebilirler.”

Bu araştırma sonucunda inanç düzeylerini belirlemeye yönelik çalışmalarda nicel bir artışın olduğu tespit edilmiştir. Araştırma örneklerinde olduğu gibi çalışmalardaki dindarlık biçim ve boyutlarında da çeşitlenmeler söz konusudur. Yukarıda da özetlendiği

⁷⁵ DİB, *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*, 17.

⁷⁶ Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat: İzmir Örneği*, 240.

⁷⁷ Taş, “Dindarlık Ölçeği: Dini Tutumlar Üzerine Bir Araştırma” 245.

⁷⁸ DİB, *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*, 23.

gibi ölçme aracı olarak kullanılan ifadeler genel olarak benzerlik göstermektedir. İnanç gibi pek çok değişkenin olduğu bir başlıkta ölçek geliştirmenin zor olduğu söylenebilir. Araştırma aracılığıyla ölçek çalışmalarına katkı sağlamak isteyen bilim insanlarına genel bir betimleme yapılmıştır. Halkın büyük bir çoğunluğunun Müslüman olduğu bir toplumda bireylerin inanç düzeylerinin belirlenmesinin farklı alanlara katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça | References

- Albayrak, Ahmet - Kurt, Emine. “Türkiye’de Din Psikolojisi Tezlerinde Dindarlık Ölçekleri: Bibliyografik Bir Araştırma (1997-2019)”. *Bilimname* 40 (2019), 137-172.
- Allport, Gordon. *The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation*. New York: The Macmillan Company, 1950.
- Altunsu Sönmez, Özlem. “Dindarlığın Ölçülebilirliği Üzerine Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri”. *SEFAD* 36 (2016), 557-578.
- Arslan, Mustafa. *Türk Popüler Dindarlığı*. İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- Cevizci, Ahmet. *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma, 2000.
- Creswell, John W - Poth, Cheryl N. *Qualitative Inquiry & Research Design Choosing Among Five Approaches*. Washington DC: Sage Publications, 2013.
- Çayabatmaz, Emine. *Kur’an-ı Kerim Bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği Denemesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Çoştu, Yakup. “Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım: ‘Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi’”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 119-139.
- Çubukçu, İbrahim Agah. “Kültürümüzde Din”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1-4 (1988), 131-141.
- DİB. *Türkiye’de Dini Hayat Araştırması*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- Elmalı Karakaya, Ayşe vd. “Türkiye’de Üniversite Gençliğinin İslam Dinine İnanma Düzeylerine Bakış: Literatür Taraması”. *Dergiabant* 11/2 (2023), 282-297.
- Ercan, Nilüfer. *Evlilikte Kadına Yönelik Fiziksel Şiddete İlişkin Tutumların Yordayıcıları: Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik, Sistemi Meşrulaştırma ve Dini Yönelim*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Erkan, Erol. “Türkiye’de Dindarlığın Tespiti ile İlgili Çalışmalar ve Tahkikî Dindarlığın Ölçülmesiyle İlgili Öneriler”. *Ekev Akademi Dergisi* 18/60 (2014), 125-140.
- Fırat, Erdoğan. *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1977.
- Fidan, Çiğdem. “Türkiye’de Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri (1989-2015): Dindarlık Ölçme Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler”. *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 4 (2021), 101-118.
- Gencer, Nevzat. “Türkiye’de Din Psikolojisinin Tarihsel Gelişimi (1949-2022)”. *Klasikten Moderniteye Geçiş Bağlamında Türkiye’de Dini Eğitim (19. ve 20. Yüzyıllar)*. ed. Seyfullah Kara - Salih Aybey. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2022.
- Güler, Özlem. “Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007), 123-133.
- Günay, Ünver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999.
- Günay, Ünver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1999.
- Horozcu, Ümit - Demir, Zühre. “Ergenler İçin Dini İnanç Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik

- Çalışması”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 4/1 (2018), 81-92.
- Hökekleli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Karabağ, Rıza. “Bireysel ve Toplumsal Hayatta Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 79-106.
- Karavaşin, Hakkı. *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat -Gördes Örneği-*. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2007.
- Kaya, Halil İbrahim vd. “Dini Eğilim Ölçeği”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2021), 60-74.
- Kaya, Mevlüt. *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*. Samsun: Etüt Yayınları, 1998.
- Kayıklık, Hasan. *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine*. Adana: Karahan Kitabevi, 2011.
- Kayıklık, Hasan - Kalgı, Mehmet Emin. “Dinsel Yaşayış Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2017), 1-19.
- Kızılgöçit, Muhammed - Çinicic, Murat. “Bireylerin İnançsızlık Eğilimi: Ateizm Ölçeği”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/43 (2021), 1-18.
- Konrad Adenauer Vakfı. *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında*. Ankara: Ofset Fotomat: İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi, 1999.
- Koştay, Münir. *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Köktaş, M. Emie. *Türkiye’de Dini Hayat: İzmir Örneği*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.
- Kula, Naci. *Kimlik ve Din*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2001.
- Muhammed Kızılgöçit - Çinicic, Murat. “İnanç Eğilimi: Monoteizm (Tek Tanrı İnancı) Ölçeği”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 2/20 (2021a), 129-151.
- Mutlu, Kayhan. “Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Bir Tartışma)”. *İslami Araştırmalar* 3/4 (1989), 194-199.
- Ok, Üzeyir. “Bir Aktivite Sistemi Olarak ‘İnanç’: İnanç Gelişimine Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 111-135.
- Ok, Üzeyir. “Dini Şemalar Ölçeğinden İnanç veya Dünya Görüşü Şemaları Ölçeğine”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 35/2 (2009), 149-155.
- Ok, Üzeyir. “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528-549.
- Onay, Ahmet. “Dindarlık Ölçme Çalışmaları: Dindarlık Ölçümünde Üç Farklı Yaklaşım ve Ölçmenin Esasları”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 14/3 (2001), 439-449.
- Onay, Ahmet. “Dini Yönelim Ölçeği”. *İslamiyat Dergisi* 5/4 (2002), 181-192.
- Özbydar, Belma. *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası, 1970.
- Seyhan, Beyazıt Yaşar. “Dini Şuur Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Ekev Akademi Dergisi* 19/61 (2015), 377-391.
- Taplamacıoğlu, Mehmet. “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (1962), 141-151.
- Taş, Kemaleddin. “Dindarlık Ölçeği: Dini Tutumlar Üzerine Bir Araştırma”. *Tabula Rasa* 3/8

- (2003), 239-247.
- TDK. “Güncel Türkçe Sözlük”. Güncel Türkçe Sözlük. Erişim 04 Şubat 2024. <https://sozluk.gov.tr/>
- Uluslararası Sosyal Araştırma Programı. Türkiye Sosyal Tercihler Araştırması. Uluslararası Sosyal Araştırma Programı (International Social Survey Programme/ISSP), 2008.
- Yusal, Veysel. “İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 8/3-4 (1995), 263-271.
- Yakut, İdris. “Değişen Dünyada Yeni Dini Formlar: Postmodern Dönemde Dindarlık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2022), 555-572.
- Yaparel, Recep. *Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987.
- Yapıcı, Asım. “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2002), 75-117.
- Yapıcı, Asım. “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2006), 65-115.
- Yıldız, Murat. *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006.
- Yörükoğlu, Atalay. *Gençlik Çağı/Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*. Ankara: Özgür Yayınları, 2016.

Ekler

Tablo 1: İnanç Esasları Ölçekleri

Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi	Mehmet Taplamacıoğlu (1962)
Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma	Belma Özbaydar (1970)
Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu	Erdoğan Fırat (1977)
Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat	Ünver Günay (1999)
Yirmi-Kırk Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko - Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma	Recep Yaparel (1987)
Türkiye’de Dini Hayat	M. Emin Köktaş (1993)
Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış	Münir Koştaş (1995)
Türk Gençliği 98 Suskun Kitle Büyüteç Altında	Konrad Adenauer Vakfı (1999)
Türkiye Sosyal Tercihler Araştırması	Uluslararası Sosyal Araştırma Programı (International Social Survey Programme/ISSP) (2008)
Türkiye’de Dini Hayat Araştırması	Diyanet İşleri Başkanlığı (2014)

Tablo 2: Kültüre Özgü Geliştirilen Dindarlık Ölçekleri

Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma	Belma Özbaydar (1970)	53 madde
Bir Dindarlık Ölçeği	Kayhan Mutlu (1989)	14 madde
İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma	Veysel Uysal (1995)	26 madde
Dini Tutum Ölçeği	Mevlüt Kaya (1998)	31 madde
Dindarlık Ölçeği	Naci Kula (2001)	30 madde
Dindarlık Ölçeği: Dini Tutumlar Üzerine Bir Araştırma	Kemaleddin Taş (2003)	12 madde
Popüler Dindarlık Ölçeği	Mustafa Arslan (2003)	12 madde
Dini Hayat Ölçeği	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Bilim Dalı Öğretim Elemanları (2006)	31 madde
Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması	Murat Yıldız	
Kırsal Dindarlık Ölçeği	Özlem Güler (2007)	22 madde
Yeniden Yapılandırılmış Müslüman Dini Yönelim Ölçeği	Hakkı Kardeş (2007)	63 madde
Dini Şemalar Ölçeğinden İnanç veya Dünya Görüşü Şemaları Ölçeğine	Mehmet Eskin & Hacer Harlak & Fatma Demirkıran (2008)	21 madde
Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım “Bir Dini Yönelim	Nilüfer Ercan (2009) yılında ölçeği revize etmiştir	
	Üzeyir Ok (2009)	18 madde
	Yakup Coştu (2009)	37 madde

<i>Ölçeği Denemesi”</i>		
<i>Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması</i>	Üzeyir Ok (2011)	8 madde
<i>Dini Şuur Ölçeği</i>	Beyazıt Yaşar Seyhan (2015)	21 madde
<i>Kur’an-ı Kerim Bağlamında İslami Dindarlık Ölçeği Denemesi</i>	Emine Çayabatmaz (2016)	53 madde
<i>Dinsel Yaşayış Ölçeği</i>	Hasan Kayıklık & Mehmet Emin Kalgı (2017)	36 madde
<i>Ergenler İçin Dini İnanç Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması</i>	Ümit HOROZCU Zühre DEMİR (2018)	18 madde
<i>Bireylerin İnançsızlık Eğilimi: Ateizm Ölçeği</i>	Muhammed Kızılgeçit & Murat Çinici (2021)	6 madde
<i>İnanç Eğilimi: Monoteizm (Tek Tanrı İnanıcı) Ölçeği</i>	Muhammed Kızılgeçit & Murat Çinici (2021)	7 madde
<i>Bireysel ve Toplumsal Hayatta Dindarlık Ölçeği'nin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri</i>	Rıza Karabağ (2022)	22 madde
<i>Değişen Dünyada Yeni Dini Formlar: Postmodern Dönemde Dindarlık Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması</i>	İdris Yakut (2022)	12 madde